

Marko
Špikić

Slike poratnog Zadra

Zadar. Poslijeratna urbanističko-arhitektonska obnova, 1944.-1958.
Kneževa palača Zadar, 27. travnja – 6. lipnja 2017.
AUTORI IZLOŽBE Antonija Mlikota, Dubravka Kisić,
Nevena Štokić, Denis Martinović

Koncem travnja zadarski Narodni muzej otvorio je u novouređenim prostorima Kneževe palače važnu izložbu. Riječ je o značajnom događaju, ne samo u našoj struci već i u novijoj povijesti grada. Razloge takvoj ocjeni nalazim u nizu navještaja kojima sam svjedočio u prizemnim prostorima restaurirane i adaptirane Palače. Ne mogu naći bolje riječi od “navještaja”. Ona u pamet istodobno priziva pojmove fragmenta i obećanja. Izložbu su osmislile docentica s Odjela za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zadru Antonija

Mlikota i ravnateljica Hrvatskoga muzeja arhitekture HAZU Dubravka Kisić. Konceptijski se zasniva na disertaciji Antonije Mlikota, obranjenoj 2013. na zagrebačkom Odsjeku za povijest umjetnosti. Akademijin je Muzej sudjelovao posudbom dijela eksponata, a prije zadarske, izložba je održana u njegovim zagrebačkim prostorima.

U sedam prostorija Kneževe palače donose se slike prošlosti grada koji je nakon bombardiranja i poratnog *pročišćenja* austrijskog i talijanskog, Nazorovim riječima, postao “čisto

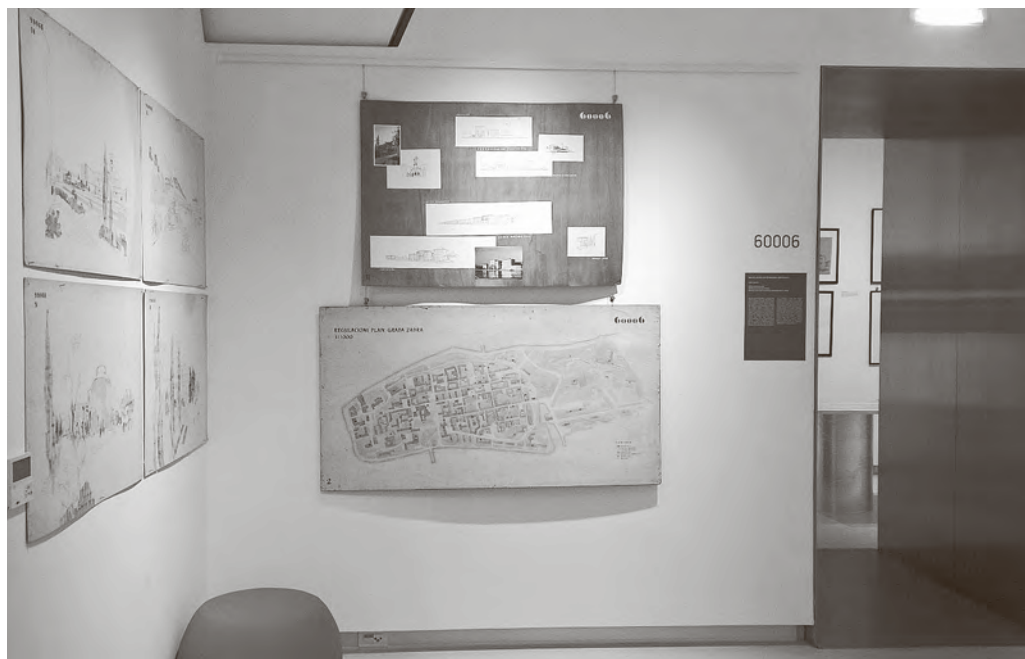

hrvatski Zadar”. Grad je putniku i stručnjaku desetljećima predočivan političkom retorikom, urbanističkim planiranjem, slaveniziranom povijesti umjetnosti i rafiniranim urbanim legendama, pa nepristrano tumačenje njegove poratne povijesti gotovo nije ni postojalo. Promatrajući tragove “učenog vandalizma” na austrijskim i mletačkim spomenicima (s uklonjenim dijelovima komemorativnih natpisa iz javne percepcije nove, uglavnom nepismene slavenske većine) te nailazeći na talijanske riječi na poklopcima kanalizacije ili na poneki sačuvani reljef iz međuraća kako gleda na Kalelargu, posjetitelju je oduvijek bilo jasno da se iza kulisa pohrvaćena grada čuju i glasovi nekih drugih prošlosti. Razlog ignoranciji nalazi se, među ostalim, u zanimljivoj činjenici da je slavenska prevlast od 1944. – s prijedlozima za oživljavanje u liku socijalističkog grada – kao tema predstavljala ahistorijski, samorazumljivi tabu sve do 1990. a potom, u doba još jednoga nacionalnog buđenja, postala politički suspektan. Tu

činjenicu pokazuje zaustavljanje niza monumentalnih publikacija *Prošlosti Zadra* na vremenu austrijske uprave. Kako u političkom promišljanju 20. stoljeća tako i u znanstvenom sagledavanju grada stavljenog pred sud u kojem ne nalazimo Salomonov glas, Zadar još uvijek iščekuje trezveno tumačenje zbivanja nakon 1918. Pojam ratne pobjede nad stranom opresijom ili reforme koju su vodili nositelji odmazde kao da je već u socijalizmu bio tema koju ne valja otvarati.

Istodobno, već smo desetljećima uvjeravani da je iznimno složeni i protejski projekt obnove Zadra nešto važno, društveno prihvatljivo i pohvalno, ne postavljajući pitanja zašto je tome tako i tko je tom uspjehu doprinio. Taj paradoks vidio se i u nedavnim naporima da se na UNESCO-ov *Popis svjetske baštine* stave tradicijski otoci s najstarijim sakralnim objektima, tek naknadno uzimajući u obzir doprinos poratnih prvaka arhitekture i urbanizma u neposrednom susjedstvu. Počevši od pučko-znanstvene pripovijesti o *Milićevu Zadru*, koja je doživjela provjeru

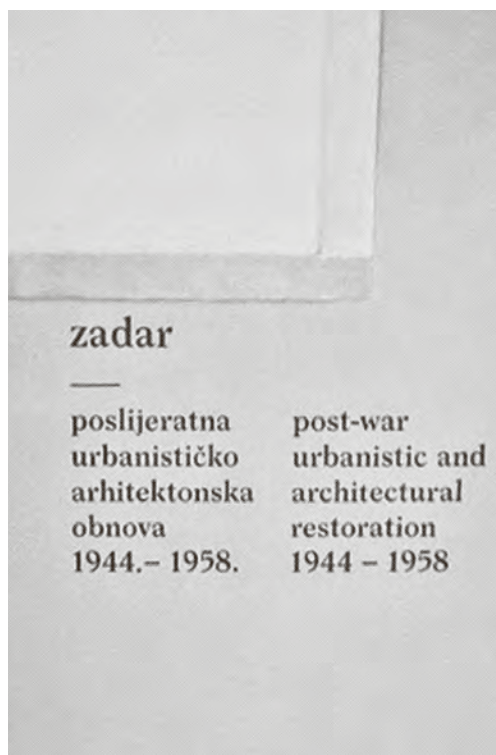
© S postava izložbe, FOTO M. Špikić

istraživanjima Dražena Arbutine, proteklih godina Antonija Mlikota radila je na rekonstruiranju procesa obnove, razgrađujući mit o njezinu jedinstvenom autorstvu i projektnoj dosljednosti.

Kako pokazuju izložci, zadarska obnova (ne *restoration*, kako neprecizno stoji u engleskom prijevodu naslova na ulazu) istodobno je konzervatorski i kreativni problem višedesetljetne gradogradnje. Ona započinje od trauma, odnosno bombardiranja i izгона političkoga Drugog. Prve dvije dvorane posjetitelju prikazuju fotografije i arhivske snimke triju vrsta. Prve su slike središta međuratne talijanske enklave čije je ruševne ostatke Nazor u proljeće 1945. osudio na bacanje “u more zaborava” a koje nostalgичni puk i danas najčešće doživljava kao svoj Zadar. Druge su snimke učinaka bombardiranja, popraćene tonskim zapisima zavijanja *Stuka* ili *Lancastera* povrh ovog ili nekog drugog Zadra. Treći su filmski zapisi dolaska nove uprave u grad ruševina i bodljikave žice, u čijoj su

razorenoj luci do Pariškog sporazuma bile usidrene britanske snage.

U definiranju *Nulte godine* prednost je, dakle, dana zvucima, ratnim i prvim poratnim fotografijama te pokretnim slikama. U prvim se dvjema prostorijama nije ulazilo u interpretaciju političke povijesti. To je razumljivo, uzimajući u obzir dosadašnju neodlučnost vojske hrvatskih historiografa da priđu tim temama. Zato se posjetitelju – bilo da dolazi iz Zadra, Trsta, Hamburga ili Seula – ostavlja da domisli što vidi. Kako to može izgledati doživio sam na izložbi na kojoj me sustigao dobro čujan bariton vodiča manje skupine, kojim je podsjetio na egzodus optanata (ne spominjući esule) i otvorio pitanje kojim se svakog 14. veljače bave *nacionalno svjesni* stanovnici Dresdena, o opravdanosti bombardiranja grada i poratne bešćutnosti komunističkih vlasti. Dresden i Zadar razlikuju se po legitimnosti propitivanja ratnog i poratnog vala odmazda. Zato je iznimno važno da buduća istraživanja dokuinu potrebu za poopćavanjem.

Nakon podsjećanja na ratna razaranja, u trećoj se dvorani susrećemo s nizom izvornih dokumenata. U tom se prostoru prikazuje trijumf nove uprave, kojoj je trebalo gotovo čitavo desetljeće da nešto poduzme u politički osuđenom i etnički homogeniziranom ambijentu ruševina. Tu se vidi različitost vrela kojima je Antonija Mlikota raspolagala u istraživanjima. Fotografije Nazora u Zadru, prijedlozi Milovana Kovačevića i Josipa Seissela za osnivanje urbanističkog seminara ZAVNOH-a u Šibeniku te prve zamisli za regulaciju porušena grada iz 1945. pokazuju nakane nove uprave. Tim zamislama (od jakobinstva političke vrhuške do modernističkih ideala provjerenih arhitektonskih autoriteta) pridruženi su snimci mršavih muškaraca i žena kako nasmijani rade na čišćenju ruševina.

Ono što se zbilo između Kovačevićevih, Rašičinih i Stričićevih zamisli u ambijentu

koji su još uvijek naseljavali *Zaratini* i sudbonosnog dolaska Miroslava Krleže u grad slavenske supremacije nije moglo stati u koncept izložbe posvećene arhitektonsko-urbanističkom stvaralaštvu. Zato se od četvrte prostorije tekstovi legenda pored izložaka proširuju, tumačeći ključni događaj u životu poratnog Zadra – raspisivanje natječaja za regulaciju porušena grada 1953. U tri se prostorije prikazuju sačuvani projekti: u četvrtoj radovi pod šiframa kojima tek predstoji utvrditi autorstvo, u petoj i šestoj radovi projektnata poput Ivana Vitića, Tankreda Lubynskog i Brune Milića. Većinu radova sjedinjuje koncept simbioze tradicijskih inzula i nove kreacije. Dio prijedloga, kao da Rezolucije Informbira nikada nije bilo, u potpunosti odbacuje jezik međunarodnog modernizma, nudeći staljinistički spoj nacionalnoga i socijalističkoga u zanimljivim formama novog klasicizma. Većina projekata, od onog prvog iz 1945., slijedi Le Corbusierov i Gropiusov ideal serijski nanizanih geometrijskih tijela i osunčanih stambenih zajednica. Ono što ih ipak razlikuje od projekata Hansa Hoppa i Marta Stama za porušeni Dresden jest koncept poštivanja prethodne urbane matrice. Da je ostvaren, Vitićev Zadar bio bi jamačno njegovo najvažnije djelo u povijesnim gradovima, nadilazeći punkcijske interpolacije u Šibeniku. Stapanje i igra prikriivanja povijesnih građevina novim i ultramodernim (što je uskoro ponudio i Milić) vrlo vjerojatno bi ga u očima stručnjaka podiglo u zvijezde, a u očima javnosti i potomstva – tko zna?

Tako je natječaj u organizaciji JAZU, koji je okupio intelektualnu i profesionalnu elitu komunističke Hrvatske, na izložbi dobio središnje mjesto. Izložci prikazuju traganje za nečim višim od izgradnje *nužne arhitekture* tek doseljena proletarijata. Dok se plastičnost novoga grada (kao *odraza* nove društvene zbilje) pokušala dogovoriti natječajima i raspravama, tretirajući soliterna arhitektonska tijela kao poteze

u urbanističkoj skici, govor prihvatljive i kroz cenzorsko sito prosijane spomeničke prošlosti bio je shvaćen kao nadahnuće – za štovanje ili nadmetanje. Tako je Tankred Lubynski na rad svoje skupine ispisao da je “u periodu obnove grada potrebno sačuvati krajnjim naporima sve ono što se dade uskladiti sa suvremenim principima urbanizma”.

Gradovi su, mnogo više od pojedinačnih spomenika koji se razaraju, premještaju ili zaboravljaju, nalik precima. Ne samo izravnim, obiteljskim precima, nego onima koji su nam, dobrom ili najvećim zlom, kao zamišljenoj zajednici obilježili sadašnjicu i budućnost. Zadar je takav grad. Slavljen zbog znanstveno neobjašnjenih razloga, prihvaćen kao *naš* bez postavljanja pitanja tko bi sve mogao biti taj *mi*. Zato je nedvojbeno da bi ova izložba za grad Zadar trebala biti više nego događaj godine. Spomenuo sam da mi se taj događaj nakon kratkog promišljanja učinio kao fragment i obećanje. Izložba nije fragment po sebi – u njoj je pripovijest o razaranju i naporima poratnog naraštaja “ispripovijedana” dosljedno i jasno. Vidim je kao fragment koji će biti upotpunjen, odnosno začetak novoga govora o dosad neobjašnjenom poratnoj prošlosti. Vjerujem da će izložba stoga predstavljati navještaj jednog novog, otvorenog i nepristranog viđenja oživljena Zadra, kako za Zadrane, tako i za posjetitelje njihova grada. Da bi to bilo moguće, trebalo je trajanje izložbe produljiti preko ljetne sezone, da je vide i strani posjetitelji. Razaranje i obnova Zadra nije minorna, već *središnja* tema moderne povijesti toga grada, koju treba staviti na istu ravan kao izložke Arheološkog muzeja ili krležijansko *zlato i srebro* na najfrekventnijem Forumu. Ta nas tema, kako je rečeno, obilježava, kao što nas u političkom diskursu obilježavaju rasprave o početku 1940ih i poraću. Što nam je više pred očima, to ćemo se više njome baviti i pokušati je razumjeti.

U tom je smislu za svaku pohvalu objava knjige koju potpisuju Dubravka Kisić i Antonija Mlikota. Iako njezina pojava nije korespondirala trajanju izložbe, dobro je što je veliki broj podataka u tekstu i slici pretočen u popratnu publikaciju koja će ovaj važan događaj zabilježiti za vremena koja dolaze. Ta je publikacija prvi značajni istraživački odgovor svesku JAZU o natječaju iz 1953. i Milićevoj *Urbanističkoj i arhitektonskoj rekonstrukciji* iz 1961.

Antonija Mlikota svojim je istraživanjima načinila važan pomak u shvaćanju procesa obnove Zadra. U to se mogu uvjeriti svi čitatelji njezine disertacije. Konačno je nastupilo doba da se građanima ponudi dostupan i dobro ilustrirani materijal za naobrazbu i širenje spoznaja o prostorima koje su naslijedili. Ova izložba prvi je veliki izlazak pred opću javnost donedavno zaboravljenih i razbacanih skica za oblikovanje zadarske urbane zbilje – one u kojoj su Zadrani rađani prije šezdesetak godina i one koju danas s divljenjem (i ne uvijek s razumijevanjem) baštinitimo. Držim da autorica u rukama drži dijamant, koji treba izbrusiti i podastrijeti domaćoj i europskoj javnosti, interpretirajući golemi broj pisanih i slikovnih dokumenata i sagledavajući ih unutar hrvatske socijalističke zbilje i europske kulture konzerviranja i urbanizma nakon Drugoga svjetskog rata. O tim se traumama i rehabilitacijama društava u posljednjih nekoliko godina raspravlja više nego ikada prije. Hrvatska nije jedina zemlja Europe u kojoj se započelo razgovarati o naslijeđu rata i poraća, iako znatno zaostaje za slobodoumnijim sredinama svojih susjeda u Uniji. Ova izložba može postati navještaj daljnjih publikacija koje će pomoći da se riješimo isključujućih, trijumfalnih mitova naših osporavanih predaka i tako započnemo dijalog sa spomenicima i zajednicama Zadra prije i nakon 1944. godine. x